

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Гука Назарія Орестовича
«Психологічні аспекти становлення моральної самосвідомості
майбутнього юриста», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 053 Психологія (галузь знань 05 Соціальні
та поведінкові науки)**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження Н.О. Гука присвячене актуальній та суспільно значущій проблемі сучасної психологічної науки – вивченню психологічних особливостей становлення моральної самосвідомості майбутніх юристів у процесі професійної підготовки. В умовах трансформації українського суспільства, утвердження принципів верховенства права, а також викликів, пов'язаних із воєнним станом та післявоєнною відбудовою держави, проблема формування морально зрілого фахівця юридичної сфери набуває особливого значення.

Сьогодні становлення моральної самосвідомості майбутнього правника перестало бути суто питанням деонтології чи професійної етики воно перетворилося на питання спроможності правової системи зберігати легітимність. Саме тому обрана тема є актуальною та відповідає сучасним потребам психологічної науки, юридичної освіти та суспільної практики.

Актуальність роботи підсилюється і тим фактом, що бракує психометрично валідованого україномовного інструментарію, для вимірювання моральної самосвідомості саме в правовому контексті.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У своїй роботі Н.О. Гук визначив адекватні змісту загальну мету, об'єкт, предмет, наукову новизну й інші методологічні та прогностичні складові наукового дослідження. Ґрунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (170 найменувань), методично й організаційно доцільних дослідницьких

процедур. Об'єктивність і надійність результатів дослідження не викликають сумнівів. Дисертація пройшла перевірку на наявність плагіату за допомогою програми StrikePlagiarism, принципи академічної доброчесності дотримані.

Логіка дослідження вибудована послідовно: від теоретико-методологічного аналізу через обґрунтування дизайну та інструментарію до розгорнутого емпіричного дослідження.

Обґрунтованість висновків на достатньому рівні. Емпірична база є репрезентативною: вибірка $N = 363$ здобувача з трьох закладів вищої освіти різних регіонів України, структурована у три когорти. Дисертант не обмежився описовою статистикою, а застосував повний цикл сучасної психометричної верифікації, зокрема підтверджувальний факторний аналіз, перевірку міжгрупової інваріантності (аж до скалярного рівня), регресійне та структурне моделювання з оцінюванням розмірів ефекту й довірчих інтервалів.

Окремо відзначається витриманість логіки доказування: виявлений стійкий негативний зв'язок моральної самосвідомості з правовою моральною дезангажованістю ($r = -.667$) не подається ізольовано, а вписується в теоретичну рамку Бандури про блокування механізмів відсторонення за умови інтерналізації норм. Тобто емпірика працює на теорію, а не існує паралельно до неї.

3. Нові факти, одержані здобувачем та найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. За результатами дослідження автором запропоновано та обґрунтовано шестикомпонентну структурну модель моральної самосвідомості майбутнього юриста, причому авторським внеском є саме включення поведінкового компонента, що дозволяє операціоналізувати конструкт не як внутрішній стан, а як реалізовану у вчинках здатність.

Найвагомішим практичним результатом новизни є розроблений і психометрично валідований авторський Опитувальник моральної самосвідомості юриста (ОМС-Ю-8 / MSI-Law) - спеціалізований україномовний інструмент із восьмифакторною структурою, прийнятною внутрішньою узгодженістю ($\alpha = .80-.88$) та підтвердженою інваріантністю. Автором уперше верифіковано шестирівневу систему детермінант моральної самосвідомості та

встановлено питомий внесок кожного рівня. Наукову цінність також представляє уточнення статусу моральної самосвідомості як інтегративного психологічного утворення з багаторівневою детермінацією, що не зводиться ані до комунікативних умінь, ані до декларативного знання норм.

4. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Практична цінність підтверджена впровадженням результатів у чотирьох закладах вищої освіти (відповідні довідки наведено) та розробкою програми психологічного тренінгу, диференційованої за трьома виявленими профілями становлення. Інструмент ОМС-Ю-8 придатний для психологічного моніторингу здобувачів юридичних спеціальностей та оцінювання ефективності освітніх інтервенцій, що має пряме прикладне значення.

5. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих роботах і оцінка наукового рівня публікацій. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 5 наукових публікаціях (3 одноосібні статті у фахових виданнях України), апробовано на низці міжнародних та регіональних конференцій. Обсяг публікаційного доробку відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі чітко представлений науковий апарат дослідження, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно вибудовуються зі змісту основної частини дисертації. Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації. Проаналізуємо зміст кожного розділу.

Розділ I «Теоретико-методологічні засади дослідження моральної самосвідомості майбутніх юристів» виконує не лише оглядову, а й конструктивну функцію. Здобувач не обмежується реферуванням наявних підходів - він здійснює їх міждисциплінарний синтез, інтегруючи філософсько-правовий рівень (автономія волі, «внутрішня мораль права»), культурно-соціологічний (правосвідомість як суспільний феномен), психологічний

(двопроцесна модель морального судження, моральні емоції, рефлексивна дистанція) та нейропсихологічний виміри. Вважаємо, що найвагомим теоретичним результатом цього розділу є чотири позиції. По-перше, продуктивне зняття хибної опозиції «мораль - право» через залучення розрізнення моралі духовної та соціальної природи (за М. Савчином): показано, що юрист, який спирається лише на конвенційні норми, залишається вразливим до правового цинізму, тоді як духовно вкорінена моральна самосвідомість забезпечує стійкість незалежно від зовнішнього тиску. По-друге, обґрунтування системи «моральна самосвідомість - правосвідомість» як двоєдиного регулятора професійної ідентичності правника. По-третє, систематизація специфічних ризиків юридичної соціалізації - правового цинізму, феномену «моральної ліцензії» та механізмів дезангажованості. І, нарешті, центральний концептуальний результат - авторська шестикомпонентна структурна модель, у якій системоутворювальною ланкою виступає психологія відповідальності, що забезпечує перехід від самосвідомості до саморегуляції та відповідальної дії.

Розділ II «Організація та методи дослідження моральної самосвідомості майбутніх юристів» заслуговує на окреме схвалення, оскільки саме він демонструє методологічну культуру дисертанта. Внесок цього розділу полягає насамперед у ретельному обґрунтуванні дизайну: вибір вікового діапазону зрілої юності ($M = 21,5$ р.) аргументовано не формально, а через три змістові підстави - функціональне дозрівання метакогнітивної саморефлексії, сензитивність періоду для консолідації моральної ідентичності та збіг із етапом первинної професійної соціалізації. Принциповим внеском розділу є розробка авторського Опитувальника моральної самосвідомості юриста (ОМС-Ю-8 / MSI-Law). Створення спеціалізованого україномовного інструмента з восьмивимірною структурою, проходження повного циклу пілотної валідації на незалежній вибірці ($N = 286$) із перевіркою тест-ретестової надійності, конвергентної валідності та інваріантності вимірювання виконане на належному рівні. Окремо відзначимо апріорну операціоналізацію спрямованих гіпотез із наперед визначеними знаками ефектів та процедурою корекції на множинність

порівнянь (FDR), що відповідає сучасним стандартам відтворюваності психологічного дослідження.

Розділ III «Емпіричне дослідження психологічних особливостей моральної самосвідомості майбутніх юристів» є кульмінаційним і найбагатшим за результатами. Його науковий внесок видається багаторівневим. Передусім, психометрична верифікація ОМС-Ю-8 на основній вибірці (N = 363) підтвердила придатність інструмента: внутрішня узгодженість шкал $\alpha = .80-.88$, прийнятні індекси відповідності підтверджувальної моделі (CFI = .949; RMSEA = .056) та, що методологічно найважливіше, повна скалярна інваріантність між трьома когортами й за статтю. Останнє є необхідною передумовою коректності всіх подальших міжгрупових зіставлень, і автор свідомо її забезпечив. Далі, встановлено стійку позитивну динаміку інтегрального показника вздовж освітньої траєкторії (ЕГ1 М = 4.47, ЕГ2 М = 4.98, ЕГ3 М = 5.61) із великими розмірами ефекту та якісною трансформацією рівневого профілю (частка «високого» рівня зростає з 17,8 % до 90,9 %). Особливо цінним вважаємо диференційований аналіз підшкал, який виявив неоднорідність траєкторій: випередження ціннісно-мотиваційного й емоційно-почуттєвого компонентів та «відкладену» динаміку поведінкового компонента, що формується переважно через практичний досвід, а не теоретичне засвоєння. Вагомим є й встановлення системи детермінант: виявлений потужний негативний зв'язок моральної самосвідомості з правовою моральною дезангажованістю ($r = -.667$) із найсильнішим «захисним бар'єром» у вигляді інтерналізованої нормативності, що емпірично підтверджує положення Бандури про блокування механізмів відсторонення за умови привласнення норм. Завершує розділ розробка диференційованої за трьома виявленими профілями програми психологічного тренінгу, що надає теоретико-емпіричним результатам прикладного завершення.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що кожен розділ робить самостійний внесок, а сукупно вони утворюють завершений дослідницький цикл від концептуальної моделі через її операціоналізацію до емпіричної верифікації та практичного впровадження.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів дослідження Н.О. Гук, зазначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У вступі в рубриці «Практичне значення отриманих результатів» слід було більше конкретизувати рекомендації щодо використання запропонованої «Програми психолого-педагогічного тренінгу з розвитку моральної самосвідомості майбутніх юристів», яка може бути включена як в освітні програми навчання майбутніх юристів в закладах освіти, так і в систему підвищення кваліфікації вже діючих фахівців юридичної сфери.

2. Деякі теоретичні положення першого розділу характеризуються високим ступенем деталізації та містять значний обсяг історико-теоретичного матеріалу. Часткове скорочення окремих оглядово-теоретичних фрагментів дозволило б посилити акцент на авторській концепції дослідження.

3. У роботі розглядається вплив соціокультурних чинників, однак недостатньо деталізовано роль сучасного українського воєнного контексту, як окремого фактора формування моральної самосвідомості майбутніх юристів.

4. У загальних висновках зазначено, що в роботі було визначено систему психолого-педагогічних умов, необхідних для цілеспрямованого розвитку моральної самосвідомості майбутніх юристів, проте в тексті роботи саме система, як сукупність комплексних, взаємопов'язаних психолого-педагогічних заходів з розвитку моральної самосвідомості майбутніх юристів висвітлена не достатньо.

5. Наявні деякі технічні та орфографічні помилки в тексті, а також незначні неточності. Зокрема, в підрозділі 3.6, при описі запропонованого тренінгу зазначений загальний обсяг тренінгової програми - 30 годин - 10 тренінгових занять тривалістю по 3 академічні години кожне. Проте у загальних висновках прописано, що цей тренінг розрахован на 24 академічні години (8 сесій по 3 години).

Разом із тим, висловлені зауваження не мають принципового характеру, не

знижують загальної наукової цінності дисертації та не впливають на достовірність отриманих результатів.

8. Висновок. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація на тему «Психологічні аспекти становлення моральної самосвідомості майбутнього юриста» містить науково обґрунтовані результати, що засвідчують розв'язання здобувачем комплексної психологічної проблеми щодо теоретичного та емпіричного вивчення психологічних особливостей становлення моральної самосвідомості майбутнього юриста. Перспективним продовженням дослідження може стати вивчення взаємозв'язку моральної самосвідомості майбутніх юристів із такими психологічними феноменами, як професійна ідентичність, моральна стійкість, емоційний інтелект та психологічна резильєнтність. Крім цього, досліджені у роботі факти та закономірності є базою для подальшого розкриття особливостей моральної самосвідомості представників різних юридичних спеціалізацій (суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих тощо).

Отже, дисертаційна робота є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44, а її автор Гук Назарій Орестович заслуговує присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

Перший проректор

Міжнародного університету

доктор психологічних наук, професор

Василь ЛЕФТЕРОВ